

Principi suočavanja sa prošlošću

Princip: Identitet žrtava i preživelih i njihovih porodica se mora zaštititi

Studija slučaja

Principi suočavanja sa prošlošću

Principi suočavanja sa prošlošću je građanska inicijativa, koju promovise neformalna koalicija sastavljena od 5 organizacija i jedne stručnjakinje: Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih torture, Integra, Inicijativa mladih za ljudska prava, BIRN i Nora Ahmetaj. Grupa je pokrenula ovu zajedničku inicijativu kako bi izradila i usvojila niz principa koji će informisati i usmeriti političke aktere i javnost, o tome kako postupati sa žrtvama, preživelim, bolnom prošlošću i istorijskim narativima. Inicijativa ima za cilj da predupredi štetan diskurs i radnje u vezi sa nasleđem sukoba i poslužiće kao referentni dokument, gde svako ko prekrši njegove principe, za to treba da snosi moralnu odgovornost. Stoga je cilj da se ovi principi primene i da se ispoštuju vrednosti i osećanja koja oni oličavaju, kako bi se osiguralo da žrtve i preživeli ne budu oštećeni i da postupci suočavanja s prošlošću doprinesu procesu pomirenja¹. Sada kada su principi osmišljeni i organizovani, kao i dobro objašnjeni, od ključne je važnosti da budu predstavljeni široj javnosti i pravilno promovisani. Verujemo da je jedan od načina da učinimo da ljudi shvate važnost principa da govorimo o šteti, posledicama i bolu koji mogu biti naneti u situacijama kada su ovi principi prekršeni. S tim u vezi će koalicija objaviti par analiza koje će prirediti Fond za humanitarno pravo Kosovo (FHPK), u nastojanju da predstavimo konkretne primere iz prošlosti, u kojima su principi pravilno korišćeni ili čak i zloupotrebljeni. Jedan od ovih principa glasi „Identitet žrtava i preživelih i njihovih porodica se mora zaštititi“.

Identitet žrtava i preživelih i njihovih porodica se mora zaštititi

Treba osigurati da su žrtve i preživeli delotvorno zaštićeni od stigme, zastrašivanja i pritiska koji mogu pretrpeti. Ne sme biti slučajeva javnog otkrivanja identiteta žrtava i preživelih, kao ni njihovih porodica, osim ako one za to daju svoju saglasnost. Njihova privatnost mora biti u potpunosti zaštićena i ispoštovana na svaki način.

Uvod

Kao posledica poslednjeg rata na Kosovu, prema preliminarnim podacima Fonda za humanitarno pravo (FHP) i Fonda za humanitarno pravo Kosovo (FHPK), u periodu od 1998. do 2000. godine ubijeno je/nestalo ukupno 13535 lica². Sa žrtvama i preživelim rata na Kosovu celo društvo mora da postupa sa poštovanjem i dostojanstvom, ali posebno „policija, tužioc, sudije ili čak druge agencije za sprovođenje zakona³“ i moraju se otkloniti sve mogućnosti njihove stigmatizacije i posledice koje ona izaziva.

Oni/one mogu ostvariti svoje zakonsko pravo da prijave krivično delo organima gonjenja i da učestvuju u krivičnim postupcima. Prema Zakoniku o krivičnom postupku Republike Kosovo (ZKPPRK) „Oštećena strana ima svojstvo stranke u krivičnom postupku⁴“. Oštećeno lice ili žrtva je „lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo⁵“. Oštećeno lice predstavlja ono kome je pričinjena „šteta koja je neposredno ili indirektno rezultat krivične radnje, uključujući gubitak imovine, gubitak profita, slobode, fizičke povrede, psihološke povrede, gubitak života supružnika ili bliskog člana porodice⁶. Oštećeni ima pravo na razumnu sudsku naloženu restituciju od okrivljenog lica ili okrivljenih lica koji su priznali krivicu ili im je

¹ Principi SRB (vihr-ks.org)

² Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovska knjiga pamćenja, <https://www.hlc-kosovo.org/sq/aktivitet-tona>

³ Zakonik o krivičnom postupku Republike Kosovo, Glava VI, član 62, tačka 1.1, strana 24, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2861>

⁴ Ibid.

⁵ Zakonik o krivičnom postupku Republike Kosovo, član 19, stav 1.14, Definicije, strana 6, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2861>

⁶ Zakonik o krivičnom postupku Republike Kosovo, član 19, stav 1.14, Definicije, strana 6, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2861>

presuđeno da su krivi za finansijsku, fizičku ili emotivnu povredu prouzrokovanu izvršenjem krivičnog dela za šta je okrivljenom odnosno okrivljenim licima presuđeno da su kriva⁷”.

Zaštita identiteta žrtava i preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu može se primeniti u slučaju podnošenja njihovog pismenog zahteva za zaštitu identiteta, kao i zahteva državnog tužilaštva za zaštitu identiteta žrtava, preživelih i njihovih porodica od opasnosti kojima mogu biti izloženi u slučaju otkrivanja njihovog identiteta. Ove zahteve može podneti u bilo kojoj fazi krivičnog postupka, bilo koja od strana u postupku, a može se zaštititi i identitet porodica žrtava, imajući u vidu da se otkrivanjem njihovog identiteta može otkriti i identitet osobe koja po zakonu uživa zaštitu identiteta.

U skladu sa članom 221 stav 3 ZKPRK, „Posle prijema molbe, nadležni sudija može da naredi odgovarajuće zaštitne mere za oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka...”. Molba za određivanje zaštitne mere kao i naredba za anonimnost donosi se ako postoji ozbiljan rizik po oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka člana njegove ili njene porodice. Ozbiljan rizik predstavlja „opravdan strah zbog opasnosti po život, fizičko ili duševno zdravlje ili imovinu oštećenog lica, svedoka saradnika, svedoka ili člana porodice oštećenog ili svedoka kao očekivana posledica predočavanja dokaza od strane oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka u toku saslušavanja ili svedočenja na sudu⁸”.

U ovom kontekstu, u intervjuu za FHPK, Drita Hajdari, specijalna tužiteljka i šef Odeljenja za ratne zločine u okviru Specijalnog tužilaštva Republike Kosovo (STRK), objasnila je pravne korake koje tužilaštvo sledi tokom procesuiranja predmeta seksualnog silovanja tokom rata na Kosovu, i dala je nekoliko preporuka o tome kako bi se identitet žrtava mogao zaštititi tokom krivičnog postupka.

Tužiteljka je istakla da, i pored različitog pravnog statusa između žrtve i svedoka, u praksi postoje slučajevi kada se žrtva krivičnog dela pojavljuje i u svojstvu svedoka. U nekim slučajevima čak i kao jedini svedok u predmetu, kao što je silovanje tokom rata.

U ovim slučajevima, tokom prvog razgovora sa tužilaštvom, žrtva se obaveštava o svojim pravima propisanim ZKPRK-om. Zatim se obaveštava da će biti ispitana kao svedok u predmetu i obaveštava se o svojim zakonskim pravima i obavezama u svojstvu svedoka, kao što je obaveza svedoka da svedoči i govori istinu. Međutim, pored ovih obaveza, svedok se obaveštava i o pravu na ćutnju, u slučaju da svojom izjavom može naškoditi sebi. U ovim slučajevima se radi o tome da je jedna osoba istovremeno i žrtva i svedok, jer to nameće sam predmet. Žrtva mora svedočiti o zločinu koji je doživela, a često u slučajevima kao što je seksualno nasilje tokom rata, nema očevidaca. U većini ovakvih slučajeva imamo indirektno svedoke koji mogu posvedočiti da su žrtvu odvele vojne ili policijske snage, ali nisu direktno videli šta se sa žrtvom dogodilo, ili indirektno svedoke koji svedoče o stanju žrtve nakon izvršenja krivičnog dela nad njom, a to mogu biti članovi njene porodice, lekari ili svedoci koji su nešto čuli. Stoga se u ovim slučajevima ista osoba često pojavljuje pred tužilaštvom u svojstvu žrtve, ali i kao jedini svedok u predmetu.

Prema rečima tužiteljke Drite Hajdari, postoji solidna pravna osnova za zaštitu žrtava seksualnog nasilja. S obzirom da su žrtve seksualnog nasilja doživle krivično delo koje ostavlja teške posledice po njihove živote i zdravlje, kao i da ih zaštititi od stigme i predrasuda, ne samo žrtve već i njihove porodice, tužilaštvo traži od suda da donese naredbu o merama zaštite, koristeći metode kao što su pseudonimizacija, ostavljanje praznina ili brisanje imena, adresa, mesta rada, zanimanja ili bilo kojih drugih podataka ili informacija koji se mogu upotrebiti za identifikaciju oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka, odluke o zatvaranju ročišta za javnost itd.

⁷ Zakonik o krivičnom postupku Republike Kosovo, član 62, stav 1, tačka 1.4, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2861>

⁸ Zakonik o krivičnom postupku Republike Kosovo, Glava XIII Zaštita oštećenih strana i svedoka. Član 220, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2861>

Bilo je slučajeva kada su žrtve odlučile da svedoče, ali su se nakon dolaska u tužilaštvo osetile nespremnima da se ponovo suoče sa ovim traumama, te su shodno tome odbile da svedoče. Razlog zašto se tako nešto dešava objasnila je specijalna tužiteljka Hajdari, koja je rekla da se žrtva svaki put kada se ispita, retraumatizuje i reviktimizuje.

Tužiteljka je napomenula i da protok vremena i promene okolnosti u životima žrtava duž vremena predstavljaju prepreku u svedočenju žrtava, u predmetima seksualnog silovanja tokom rata. U praksi se dešavalo da žrtva odbije da svedoči kako bi pobjegla od ponovne viktimizacije i retraumatizacije. To se dešavalo nakon što bi se menjale životne okolnosti istih nakon događaja ili zločina koji su im se dogodili, a u mnogim slučajevima je žrtva stvorila novu porodicu, odnosno udala se i ima decu, a da članovi njene porodice nisu upoznati sa slučajem. Stoga njeno učešće u krivičnom postupku može dovesti do otkrivanja događaja koji je ona krila, što može imati posledice po njen život. U ovim slučajevima žrtve tim putem štite sebe i svoje porodice, time što ne svedoče u predmetu pred tužilaštvom.

U takvim okolnostima, tužilaštvo formalno zatvara predmet i prepušta žrtvi da ponovo otvori predmet kad god se oseti spremnom da svedoči. U ovom slučaju, prava i obaveze pripisane žrtvi imaju prednost nad pravima i obavezama koje isto lice ima u svojstvu svedoka. Što znači da se obaveza svedočenja (obaveza svedoka u krivičnom postupku) odbacuje u trenutku kada ista osoba u ulozi žrtve odbije da svedoči, iz gore navedenih razloga.

Tužiteljka Hajdari je dala i neke preporuke, a po njoj svi učesnici u krivičnom postupku treba da poštuju pravila zaštite identiteta žrtve i da obezbede odgovarajuće mehanizme zaštite identiteta žrtve po njegovom/njenom dolasku u tužilaštvo, policiju i sud. Prema rečima tužiteljke, treba organizovati adekvatne aktivnosti podizanja svesti javnosti kako bi se žrtve zaštitile od stigme i drugih mogućih posledica. Na ovaj način, žrtve će biti ohrabrene da prijave krivično delo organima gonjenja i ostvare svoja zakonska prava, što bi na kraju omogućilo da počinioci budu izvedeni pred lice pravde, bez ikakvih posledica po žrtve.

Na Kosovu još uvek ne postoji tačan broj žrtava seksualnog nasilja tokom rata, jer je značajan broj nepoznat i nikada neće biti otkriven, jer su žrtve odlučile da ne govore i ćute. Do sada je tužilaštvu prijavljeno 50 slučajeva seksualnog silovanja tokom rata na Kosovu⁹.

Pored zaštite identiteta žrtava, preživelih i članova njihovih porodica pred sudovima i tokom određenih krivičnih postupaka, neophodno je zaštititi njihov identitet i van pravosudnih institucija, osim u slučajevima u kojima one daju saglasnost i iznesu želju da svedoče javno.

Stigmatizacija žrtava, sa posebnim naglaskom na žrtvama seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, predstavlja glavnu prepreku koja ove žrtve primorava da se sakriju, ali i da sakriju svoju istinu. Takođe, zaštita porodica žrtava od pritisaka društva, kao i od pritisaka medija, predstavlja još jedan od razloga koji sprečava žrtve da preduzmu potrebne korake da ispričaju svoje priče užasa i ostvare pravne koristi za patnju koja im je pričinjena.

O tome svedoči jedna od direktnih žrtava seksualnog silovanja tokom rata na Kosovu. Njen identitet je držao u tajnosti medij koji je objavio njenu priču, u kojoj je žrtva navela razlog zašto se nije prijavila za status žrtve seksualnog nasilja tokom rata. Rekla je: „Moja porodica ne želi da moje ime figurira bilo gde. Sada su velika porodica. Oženili su sinove i ćerke i uspostavili brojne porodične veze. Ne žele da to iko pominje¹⁰”.

Dotična žrtva je ovom izjavom pokazala da se, radi zaštite članova porodice, ustručava da uzme ono što joj

⁹ Razgovor sa specijalnom tužiteljkom i šefom Odeljenja za ratne zločine Specijalnog tužilaštva Republike Kosovo, Dritom Hajdari.

¹⁰ Balkan Transitional Justice, Beskonačna agonija žena koje su preživele nasilje tokom rata na Kosovu, 29.05.2017, <https://balkaninsight.com/2017/05/29/agonia-e-pafund-e-grave-t%C3%AB-mbijetuara-t%C3%AB-dhun%C3%AB-s%C3%AB-luft%C3%AB-n%C3%AB-kosov%C3%AB-05-28-2017/?lang=sq>

zakonom pripada, kao žrtvi seksualnog nasilja.

Takođe knjiga „Ja sam Anemone“, koja otkriva hronike silovanja, koautorke Mirlinde Sada (predstavnice organizacije Medica Gjakova), argumentuje da su neke žrtve oklevale da se prijave za proces provere, strahujući od moguće izolacije ako budu javno identifikovane¹¹. I Veprora Shehu iz Medica Kosova je takođe izjavila da ima puno žrtava seksualnog nasilja koje se ustručavaju da podnesu zahtev za priznavanje njihovog statusa, kao rezultat straha od stigme i izolacije¹².

„Stoga, nije dovoljno raditi samo sa preživelim seksualnog nasilja, imajući u vidu da je ovo po svemu sudeći rana društva u celini koliko i rana pojedinca. Društvo mora imati bolji pristup kada je reč o njima, razumeti bol, osećati se odgovornim, pokazati solidarnost i ne stigmatizovati ih¹³”.

Veoma je važno da svako ko ima mandat da radi sa ovim kategorijama žrtava bude posebno oprezan kada je reč o objavljivanju njihovog identiteta. Njihov zahtev za objavljivanje ili neobjavljivanje njihovog identiteta ili u bilo kojem obliku, članova njihove porodice, treba maksimalno poštovati, kako ne bi bili izloženi eventualnoj stigmi i drugim oblicima pritiska koji mogu izazvati teške posledice po njihov život i zdravlje.

U jednoj od publikacija Kosovskog centra za rehabilitaciju preživelih torture (QKRMT), pod naslovom *Pravo na istinu „Žrtve bez imena“*, predstavljeni su neki od razloga zbog kojih žrtve nisu prijavile svoje slučajeve organima gonjenja. Iz istraživanja koje je sproveo QKRMT proizilazi da se oko 232 žrtve izjasnilo da svoje slučajeve nisu prijavile organima gonjenja jer su se „plašile predrasuda, koje uključuju otkrivanje ličnih podataka, stigmatizaciju užeg i šireg okruženja, konfrontaciju na sudu i otkrivanje identiteta¹⁴”.

Pored ove publikacije QKRMT-a, ista organizacija je 23. septembra 2020. godine predstavila Protokol za identifikaciju, istragu i postupanju u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu¹⁵. Dokument može da se koristi za postupanje, podržavanje i zastupanje prava preživelih i svedoka seksualnog nasilja u ratu. Iznad svega, ovaj dokument daje preporuke o korišćenju mera zaštite žrtava i preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Sva stručna lica koja se bave ovom oblašću su upućena da osiguraju da se poštuje informisana saglasnost žrtve i da na taj način stručna lica „stvore situacije istinskog poverenja koje će omogućiti žrtvi/svedoku da pristane slobodno i dobrovoljno ili da se oseća dovoljno lagodno da odbije da se izjasni.“ Žrtvi takođe treba dati priliku da „odluči da li da govori ili ne, u bilo kom trenutku duž procesa“ i mora joj se dati „dovoljno vremena da donese odluku, s obzirom na značajne i složene posledice učešća žrtve i njene porodice¹⁶”.

S druge strane, „Međunarodni protokol za dokumentovanje i istragu seksualnog nasilja u konfliktu“ precizira princip „pristanka na osnovu informisane saglasnosti“, principa koji predstavlja neophodnost prilikom prikupljanja informacija o seksualnom nasilju. „Svi preživeli i svedoci moraju dati svoju informisanu saglasnost, da budu intervjuisani i ispitani, fotografisani, da njihove informacije budu evidentirane, upućeni službi podrške i da se njihove informacije i podaci podele sa trećim stranama¹⁷”.

¹¹ Balkan Insight, 02.12.2019, <https://balkaninsight.com/2019/12/02/libri-i-dhimbieve-te-mbijetuarat-e-perdhunimeve-te-luftes-ne-kosove-tregojne-historite-e-tyre/?lang=sq>

¹² Balkan Insight, 12.06.2018, <https://balkaninsight.com/2018/06/12/procesi-i-regjistrim-it-t%C3%AB-viktimize-t%C3%AB-p%C3%ABrdhunimeve-t%C3%AB-luft%C3%ABs-i-l%C3%ABkundur-06-11-2018/?lang=sq>

¹³ Ja sam Anemone, Medica Gjakova, strana 10

¹⁴ QKRMT, Pravo na istinu „Žrtve bez imena“, 10.3. Razlog neprijavljivanja slučajeva pravosudnim institucijama. strana 72, <https://drive.google.com/file/d/1st18cwFgQNe0-eCxp574g6ENLZvCPax/view>

¹⁵ Anadolu Agency, 23.09.2020, Kosovo, predstavljen Protokol za zaštitu identiteta žrtava seksualnog nasilja za vreme rata, <https://www.aa.com.tr/sq/balkani/kosov%C3%AB-prezantohet-protokoll-i-p%C3%ABr-mbrojtjen-e-identitetit-t%C3%AB-viktimize-t%C3%AB-dhun%C3%ABs-seksuale-n%C3%AB-luft%C3%AB/1983029>

¹⁶ Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih torture, Protokol za identifikaciju, istragu i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu

¹⁷ Međunarodni protokol za dokumentaciju i istragu seksualnog nasilja u konfliktu, Ministarstvo spoljnih poslova Velike Britanije i Komonvelta i doprinos drugih pojedinaca i organizacija, 6.1. Informisana saglasnost, strana 45,

Iz ovih publikacija izvodimo zaključak da žrtve seksualnog nasilja tokom rata imaju pravo da daju svoj pristanak ili ne, potpuno dobrovoljno, kada je reč o svedočenju o slučajevima koji su im se desili. Sve institucije, pa čak i stručna lica koji imaju dužnost da identifikuju i dokumentuju ove vrste počinjenih zločina, moraju ipak poštovati slobodnu volju žrtava u odnosu na njihove izjave.

Serbeze Haxhiaj, istraživačka novinarka Balkanske istraživačke mreže (BIRN) i RTK-a, u odgovoru FHPK-u u vezi sa pitanjem zaštite identiteta žrtava seksualnog nasilja, rekla je „Ustručavanje da se razgovara sa medijima, učestvuje u akademskim ili drugim istraživanjima, usled straha od otkrivanja identiteta, je još uvek poprilično prisutno”. Prema Haxhiaj, kaže se da su žrtve seksualnog nasilja sada u pedesetim ili čak starijim godinama, a kako vreme odmiče, strah od stigme postaje još jači. One ne žele da budu otkrivene, ne samo zbog ljudi koji ih okružuju, supružnika, već često i zbog dece. U mnogim slučajevima deca ne prihvataju činjenicu silovanja ili ne žele da njihove majke ili očevi progovore. Mnoge od njih su proživele najtraumatičnije trenutke koji su bili presudni za njihove živote, držeći u sebi istinu o silovanju i sada više ne žele da govore. Ostale žrtve koje su otvoreno govorile su im ulile hrabrost da krenu napred, ali nije bilo mnogo motivacije da istupe javno.

Haxhiaj je takođe podelila jedan slučaj u kojem je žrtva zadavila svoje dete, rođeno kao posledica silovanja i u zatvoru je od tada. Ona je 2000. godine odbila da razgovara sa BIRN-om, ali je potvrdila šta joj se dogodilo, rekavši da „razume kada si uništen i da više ništa neće biti normalno” i rekla je da će se ubiti, ako se otkrije njeno ime.

Ovo je još jedan dokaz koji govori o važnosti činjenice da identitet i volja žrtava seksualnog nasilja moraju biti zaštićeni po svaku cenu.

Preporuke

Prvo, preporučujemo da „Principi suočavanja sa prošlošću¹⁸“ budu ispoštovani i usvojeni od strane svih političkih i javnih aktera, koji se bave suočavanjem sa prošlošću.

U skladu sa Zakonom o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobodilačke vojske Kosova, žrtava seksualnog nasilja tokom rata, civilnih žrtava i njihovih porodica, krajnji rok za podnošenje zahteva za ostvarivanje prava jeste 5 godina od početka i ozvaničenja rada Vladine komisije za priznavanje i verifikaciju lica silovanih tokom rata.¹⁹ Stoga preporučujemo da se ovaj rok dodatno produži, kako bi se žrtvama dalo dodatno vreme da podnesu svoje zahteve.

Preporučujemo medijima da ne objavljuju identitet osoba koje pripadaju bilo kojoj kategoriji žrtava, bez informisane saglasnosti.

Ovaj projekat se realizuje uz podršku Ambasade Švajcarske na Kosovu i Britanske ambasade u Prištini, putem Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) na Kosovu, a sadržaj ove analize ne odražava nužno njihova gledišta

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/532510/PSVI_Protocol_-_Albanian.pdf

¹⁸ Principi SRB (yshr-ks.org)

¹⁹ Komisija je zvanično odredila 5. februar 2018. godine za početak procesa prijavljivanja za dobijanje statusa žrtve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu.

 @dwpkosovo

 @dwpkosovo

 @dwpkosovo

 dwpkosovo